

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

01/03/2021

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

29/06/2021

Dr. Mehmet CİHANGİR 

Dicle Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
mehmet-cihangir@hotmail.com

SOSYAL, KÜLTÜREL VE TARİHSEL BAĞLAMDA İMGELER

Öz

İmgeler, dış dünyayla olan ilişkilerin insan zihninde meydana getirdiği izlenimler olarak açıklanabilir. Bu olgular, duyu organlarıyla temas edilen her türlü unsurun kişinin hayal evreninde ortaya çıkardığı biçimlerdir. Bu bağlamda dış dünya, kişinin düşünce sistemi ve duyu organları imgelerin oluşmasına yol açan önemli unsurlardır. İmgelerin ortaya çıkması iki aşamalı bir süreç olarak açıklanabilir. İlk olarak duyu organlarıyla alınan verilerin düşünce sisteminde işlenmesidir. İkincisi, belli bir işlemde geçen söz konusu bilgilerin dış dünyaya yansımalarıdır. Bu aşamalardan birincisi algı/algılama olarak ifade edilebilir. Diğer ise yeniden üretilen formlar olarak da adlandırılabilir. Dolayısıyla imgeler, algıda yeniden şekil kazanan bilgilerin dış dünyaya yansıyan kopyalarıdır. Bu kapsamda imgelerin oluşmasında algı sürecinin çok önemli bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca, pek çok disiplinde kendilerine zemin bulan imgelerin disiplinlerarası bir boyutu vardır. Bu çalışmada imgenin ne tür özelliklere sahip olduğu, olgunun nasıl bir sürecin sonunda ortaya çıktığı, sosyal, kültürel ve tarihsel faktörlerin imgenin oluşumuna ve gelişimine ne şekilde etki ettikleri, ayrıca kavramın önyargı ve kalıp yargılarla nasıl bir ilişki içerisinde bulunduğu anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İmge, Toplum, Kültür, Tarih.

IMAGES IN SOCIAL, CULTURAL AND HISTORICAL CONTEXT

Abstract

Images can be explained as the impressions that create in the human mind having a reason the relations with the outside world. This phenomenons are the forms that shaped in the imaginary universe of person by all kinds of elements getting in touch with the sense organs. In this context, the external world, one's thinking system and sense organs are important factors that cause to the formation of images. The emergence of images can be explained as a two-stage process. First, it is the processing in the mind system of data that get by way of the sense organs. Secondly, it is the reflection to the external world data that has undergone a certain process. The first from this stages can be stated as perception. In case the other is images that be called also as reproduced forms. Therefore, images are copies that be reflected to the external world information that is reshaped in perception. Within this scope, it can be said that the perception process in the formation of images has a very important function. Besides, images that find place for themselves in many disciplines have an interdisciplinary dimension. In this study, it will be tried to explain that image has to what kind of features, the phenomenon emerges at the end of a how process, the growing and formation of the image affect in what way social, cultural and historical factors, besides, the term has to a how relationship with prejudices and stereotypes.

Keywords: Image, Society, Culture, History.

Giriş

İmgeler, dış dünyayla olan temasların insan zihninde meydana getirdiği izlenimler olarak açıklanabilir. Bu olgular, duyu organlarıyla ilişki kurulan her türlü unsurun kişinin düşünce dünyasında ortaya çıkardığı biçimlerdir. Bir başka sözle imgeler, hayal âleminde oluşan görüntüler, formlardır. Bu bağlamda dış dünyadaki nesnelere, kişinin düşünce sistemi ve duyu organları imgelerin meydana gelmesine kaynaklık eden önemli unsurlardır denebilir.

İmgelerin tanımı konusunda çeşitli görüşler vardır. Serhat Ulağlı imgeyi, “bizlerin, kalıp yargılarımızın, bilinçaltımızın, inançlarımızın, kültürel değerlerimizin, korku ve sevgilerimizin bizlere kazandırdığı ötekini algılama, tanımlama ve sunma şekli” (Ulağlı, 2006: 19) olarak ifade ederken, A. M. Rousseau ve Cl. Pichois imgeyi “hem entellektüel, hem duygusal, hem öznel, hem de nesnel öğelerin katıldığı, ferdi ya da müşterek bir tasvir” (Rousseau ve Pichois, 1994: 95) şeklinde anlamlandırır. Onur Bilge Kula’ya göre imge “uzun bir tarihsel süreç içerisinde herhangi bir kültürde bir başka kültür hakkında oluşan ve değişik yoğunluklarda süreklileşen her imge, öznel veya kümesel bir kurgudur” (Kula, 2011: 3). Bedia Akarsu ise imgeyi “bir nesneyi doğrudan doğruya yeniden tanıtmaya yarayacak bir biçimde göz önüne seren şey, duyu organları ile algılanmış olan bir şeyin somut ya da düşüncel kopyası” (Akarsu, 1975: 97) biçiminde tanımlar.

Verilen kavramsal açıklamalardan hareketle çeşitli değerlendirmeler yapmak mümkündür; Buna göre imgeler, kurgusal bir özelliğe sahiptir ve söz konusu kurgunun gerek bireysel gerekse toplumsal yönü vardır. Bir başka deyişle hem bireysel hem de toplumsal faktörler imgelerin şekillenmesine etki ederler. Bu bağlamda, kurgunun meydana gelmesinde tarihsel, sosyal, kültürel, psikolojik vb. pek çok etmenin önemli oranda etkin olduğu dile getirilebilir. Ayrıca, çok çeşitli imge biçimlerinden bahsedilebilir. Söz gelimi bunlardan biri, bireyin zihninde oluşan düşüncelerin dış dünyaya sözel olarak yansımalarıdır. Bir kişinin/toplumun bir başka kişi/topluluk hakkında olumlu ya da olumsuz içerik taşıyan yargılar dile getirmesi konuya örnek olabilir. Mesela, İslam kültüründe yetişmiş bir kimsenin, Batıların temiz olmadıklarına dair görüşler dile getirmesi veya Hristiyan dinine mensup bireyin Müslümanları gaddar, zalim insanlar olarak nitelendirmesi, imgelerin düşünsel tarafının yine düşünsel bir şekilde –soyut ifadelerle- ortaya konulmasıdır.

Bir başka imge şekli ise zihindeki soyut kavramların dış dünyaya somut karşılıklar olarak yansımalarıdır. Zeynep Sayın, Wittgenstein'a göndermede bulunarak harfi düşünsel kavrayışın görünürdeki yankısı olarak ifade eder ve düşünce dünyasındaki harf kavramının yazıya döküldüğünde düşünsel bir beden kazandığını belirtir (Sayın, 2013: 59). Nitekim Engin Bölükmeşe ve Başak Öner Gündüz de imgenin bahsi geçen boyutunu “söz uçar, imge kalır” görüşüyle destekler ve imgeyi “bir ifade aracı” olarak değerlendirir (Bölükmeşe ve Öner Gündüz, 2020: 18). İmgelerin düşünceden dış dünyaya somut karşılıklar şeklindeki yansımalarına bir diğer örnek dinî semboller üzerinden verilebilir. Mesela cami, minare gibi unsurlar İslam dininin; kilise, haç gibi öğeler ise Hristiyanlık inancının düşünsel boyutunun somut şekilleri, bir başka söylemle imgeleri olarak açıklanabilir. Bu çerçevede imgeler görünmeyeni görünür kılan, soyutun somut bir biçim kazanmasını sağlayan olgular şeklinde ifade edilebilir.

Hayal dünyasında oluşan imajlar şeklinde de ifade edilen imgelerin, sadece görme yoluyla elde edilen verilerle şekil kazandığı düşünülmemelidir. Görme, duyma, dokunma, tat ve koku alma gibi tüm duyu bilgileri imgelerin meydana gelmesine kaynaklık eder. Böylece, duyuyla temas edilen nesnelere kişinin iç düzeninde farklı tasarımlara evrilir ve imgelerin ortaya çıkmasına yol açar. Bu kapsamda duyu organlarının, kişinin düşünce dünyasında imgelerin oluşmasına aracılık eden önemli öğeler oldukları söylenebilir.

1. İmge - Algı İlişkisi

İmgelerin ortaya çıkması bağlamında ele alınması gereken bir başka konu duyu organlarının sağladığı verilerin işlenmesinde önemli bir rol oynayan algı sürecidir. İmgelerin oluşması iki aşamalı bir süreç olarak açıklanabilir. İlk olarak duyu organlarıyla alınan verilerin beyinde işlenmesidir, ikinci olarak ise belli bir işlemde geçen söz konusu bilgilerin dış dünyaya yansımalarıdır. Bu aşamalardan birincisi algı/algılama olarak ifade edilebilir. Diğeri ise yeniden üretilen formlar olarak da adlandırılabilir. Dolayısıyla imgeler, algıda yeniden şekil kazanan bilgilerin dış dünyaya yansıyan kopyalarıdır. Bu kapsamda imgelerin oluşmasında algı sürecinin çok önemli bir görev icra ettiği

söylenbilir. Bir başka deyişle imge ile algı/kavrayış birbirini tamamlayan, birinin olmaması, diğerrinin de meydana gelmemesine yol açabilecek iki önemli olgudur. Böylelikle imge ile algı arasında olmazsa olmaz bir ilişkinin var olduğu ifade edilebilir.

Bu çerçevede algının kavramsal tanımı üzerinde durmak lazım gelir. Söz konusu terimle ilgili benzer açıklamaların dile getirildiği görülür. Algıyı, Jean-Paul Sartre “şeyle doğrudan kurulan bir ilişki” (Sartre, 2009: 47), T. Clifford Morgan “duyumları yorumlama, onları anlamlı hale getirme süreci” (Morgan, 2011: 242), Orhan Hançerlioğlu ise “nesnel dünyayı duyular yoluyla öznel bilince aktarma” (Hançerlioğlu, t.y.: 42) şeklinde tanımlar. Alıntılarda da vurgulandığı üzere algının, nesnel verilere öznel bir boyut kazandırdığı görülür. Her kişinin kendine özel iç dünyasının olduğu gerçeğinden hareketle, imgelerin oluşmasında ve gelişmesinde bahsi geçen öznel boyutun algı sürecinde önemli bir yere sahip olduğu ifade edilebilir. Söz gelimi, aynı filmi izleyen ya da müziği dinleyen her bireyde farklı farklı hisler ya da düşünceler meydana gelmesi algının öznel yönü kapsamında açıklanabilir.

Alfred Adler de algının öznel tarafına dikkat çeker. Söz konusu boyutun daha iyi anlaşılması adına “fotoğraf makinesi” örneğine başvurur ve algı yetisinin asla fotoğraf makinesine benzetilemeyeceğini belirterek konuyu şöyle bir yaklaşımla detaylandırır: “Bir insanın neyi nasıl algıladığı, onun kendine özgü olduğunu oluşturur. Salt fiziksel bir olaydan çok daha fazla bir şeydir algı, ruhsal bir işlemdir; dolayısıyla, neyi nasıl algıladığına bakarak bir insanın iç dünyasıyla ilgili çok önemli sonuçlar çıkarabiliriz” (Adler, 2002: 66). Burada geçen fotoğraf makinesi örneği dikkat çekicidir. Fotoğraf makinesi, dışarıdan alınan verilerin hiçbir değişime uğramadan dış dünyaya kopyasının dökülmesini sağlar. Dolayısıyla Adler’in, algının fotoğraf makinesine benzetilmemesi gerektiğine, algı sürecinden geçen duyuşsal bilgilerin nesnel birer kopya olarak değil, kişinin kendinden de izler taşıyan formlar olduğuna vurgu yaptığı söylenebilir.

Bu çerçevede şöyle bir soru akla gelir. Dış dünyayla temas olmadan algının oluşması mümkün değil midir ya da sadece dış görünüşler mi düşünce dünyasında algılar meydana getirir? Serhat Ulağı, algılamayı fiziksel ve duyumsal olmasının yanında düşünsel bir olgu olarak da ifade eder. O’na göre, bir roman okurken kişinin kendisiyle roman kahramanı arasında bağlantı kurması, kahramana karşı kişide meydana gelen hisler de bir algılama biçimidir (Ulağı, 2006: 73). Ulağı’nın altını çizdiği düşünsel özellik, algı üzerine dile getirilen görüşler açısından önem arzeder. Mesela, bazı zamanlar kişi kitap okurken, film izlerken, müzik dinlerken hayalinde farklı farklı şekiller oluşabilmekte, çok çeşitli düşünceler hatırlarında canlanabilmektedir ya da bir nesneye bakarken, bir başka nesne aklına gelebilmektedir. Nitekim Jean-Paul Sartre de konuya şu soruyla gönderme yapar: “Sarı ve mavi renklere ilişkin bilinçdışı algılarımızın toplamı, nasıl olur da bizim bilinçli olarak yeşil rengi fark etmemize yol açar?” (Sartre, 2009: 19)

Böylesi soruların cevapları algının birden fazla özelliğiyle ilişkili olarak açıklanabilir. Her ne kadar beyne iletilen duyuşsal veriler algı sürecinden sonra imgeler şeklinde dış dünyaya yansımış olsalar da “duyular aracılığıyla dışarıdan beyne iletilen izlenim ve uyarılar beyinde bir sinyal oluşturur ve bu sinyalin kimi izleri bellekte kaybolmayarak varlığını sürdürür. İlgili izlerden de tasarımlar ve anılar dünyası doğup ortaya çıkar” (Adler, 2002: 66) açıklamasından hareketle- söz konusu bilgilerin bellekte iz meydana getirdiği ve burada anılar şeklinde saklı kaldığı söylenebilir. Böylece, bellekte kayıtlı kalmış tecrübeler/yaşanmışlıklar, çeşitli ilişkilendirmeler yoluyla tekrar hatırlanabilir ve kişinin düşünce dünyasında farklı farklı şekillerin oluşmasına neden olabilir. Bahsi geçen anıların bellekte edindiği yer ise yaşanan vakanın heyecan, korku vb. durumuyla önemli oranda ilişkili olduğu, bu yüzden bellekte saklı kalmış anıların farklı zamanlarda ve çeşitli şekillerde ortaya çıktıkları ileri sürülebilir. T. Clifford Morgan’ın şu örneği konuya daha somut bir biçim kazandırabilir:

“Tüfek; kocası avlanırken kazada ölen kadınla, kovboylara büyük ilgisi olan çocuk tarafından oldukça farklı şekillerde algılanacaktır. Çocuk için tüfek hoş heyecanları, sınır savaşlarını ve dörtlüye giden atlar üzerine kurulan bazı fantazileri (fantasy) çağrıştıran (to associate) bir oyuncaktır. Matemli kadın için ise tüfek, keder ve korkuyu çağrıştıran öldürücü bir silahtır” (Morgan, 2011: 253).

Bu alıntıdan hareketle, algının şekillenmesinde duyuşsal verilerin anlaksal ve dönemsal koşullarının önem arzettiği söylenebilir. Bununla birlikte algıların işlevsel sürecinde bakış açısının

etkisi de göz ardı edilmemelidir. Nitekim Umberto Eco “belli bir bakış açısıyla her şeyle her şey arasında analogi, yakınlık ve benzerlik ilişkileri vardır” (Eco, 2003: 58) sözüyle konuya vurgu yapar. Bakış açısında herhangi bir değişiklik, doğrudan ya da dolaylı olarak algılamaya ve imgenin kazanacağı biçime etki eder. Dolayısıyla, kişi nasıl bakarsa imge öyle şekillenir. “Hakikat görünen değil, bana görünendir” (Sayın, 2013: 148) ifadesiyle de bakış açısının önemine dikkat çekilebilir.

Bakış açısı konuya, duruma, olay ve olguya yaklaşım biçimi olarak ifade edilebilir. Bu anlamda bakış açısında yapılacak herhangi değişiklik algı sürecine ve böylelikle imgelerin oluşumuna etki eder. John Berger, yeni bir üretim olarak ele aldığı imgenin ortaya çıkmasında bakış açısının çok önemli bir yere sahip olduğunu altını çizer ve konuyu şöyle bir örnekle değerlendirir:

“Her imgede bir görme biçimi yatar. Fotoğraflar da bile. [...] Her bir fotoğrafa baktığımızda, ne denli az olursa olsun, fotoğrafçının sınırsız görünüm olanakları arasından o görünümü seçtiğini farkederiz. [...] Her imgede bir görme biçimi yatsa da bir imgeyi algılayışımız ya da değerlendirişimiz aynı zamanda görme biçimimize de bağlıdır” (Berger, 1995: 10).

Yazar, görme biçiminin algılamaya ve böylece imgelerin şekillenmesine etki ettiğine vurgu yapmaktadır. Ancak imgeler, ortaya konan bakış açısı ya da görme biçimi gibi istemli yaklaşımların etkileriyle meydana geldikleri gibi hiçbir irade göstermeden, istem ve istenç olmadan, ani ve gelişti güzel biçimlerde de ortaya çıkabilir. Bu yüzden imgeleri sadece irade göstermekle şekillenen yapılar olarak düşünmemek lazım gelir. Özetle, duysal ve düşünsel veriler çeşitli yollarla beyne ulaştıktan sonra algı sürecinden geçerler ve imgeler olarak dış dünyaya yansır. Böylelikle, duysal bilgilerin ve algı sürecinin, imgelerin şekillenmesinde çok önemli işlev gördükleri ifade edilebilir. İmgeler pek çok disiplinde kendilerine zemin bulur. Mesela, bir kimsenin müzik dinlerken, kitap okurken, film izlerken, resme ya da heykele bakarken kafasında oluşan düş ve hayaller, efsane ve seraplar, yargılar ve yorumlar, izler ve izlenimler imgeler olarak açıklanabilir. Dolayısıyla imgeler sadece yazınsal alanda ortaya çıkan olgular değil, görsel, işitsel vb. birçok alanda da kendilerine alan açan formlardır.

2. Sosyal, Kültürel ve Tarihsel Bağlamda İmgeler

İnsan, doğuşundan yaşamının son anına kadar sosyal, siyasal, kültürel, tarihsel, ekonomik ve benzeri farklı farklı pek çok faktörün kaynaklık ettiği etkilere maruz kalır. Böylesi unsurlar kişide tesir meydana getiren, bir başka söylemle, insanın kişiliğini etkileyen dış nedenler olarak değerlendirilebilir. Ayrıca insan kalıtsal özelliklere sahiptir. Bu yüzden her bireyin gerek bahsi geçen dış etkenlerin gerekse kalıtsal özelliklerin şekillendirdiği ölçüde kendine özel bir karakter yapısı vardır. Dolayısıyla dış etmenler ve kalıtsal özellikler kişiliğin oluşumunda ve gelişiminde önemli faktörler olarak yer alır. Bu bağlamda Çiğdem Kağıtçıbaşı ve Zeynep Cemalcılar şu satırlarla konuya vurgu yapar:

“İnsan, etrafında bulunanların, her gün karşılaştığı sayısız olayların ve kişilerin, içinde bulunduğu sosyoekonomik ve sosyokültürel koşulların, gelenek ve yasaların, fiziksel çevrenin ve saymakla bitmeyen daha pek çok etkenin etkisindedir. Bu etkenlerin karmaşık etkileşimi sonunda insan bir kişi olarak belirir. Bu etkenlerin oluşturduğu karmaşık bütün hiçbir zaman iki ayrı insan için tıpatıp aynı olmayacağından, hiç bir kimse bir diğersinin tıpatıp aynısı değildir. Bu çevresel etkenlerin yanında, kalıtım yoluyla geçen pek çok özelliğin de kişiyi belirleyici ve başkalarından ayırıcı önemi vardır” (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014: 220).

Verilen açıklamadan hareketle, birden fazla iç ve dış etkenin insanın karakter yapısı üzerinde etki meydana getirdiği söylenebilir. T. Clifford Morgan, bireyin tutum ve davranışlarını etkileme açısından söz konusu faktörler içerisinde toplum ve kültürün daha fazla etkin olduğu görüşünü savunur (Morgan, 2011: 360-361). Böylesi sebepler kişinin değişim ve dönüşüm geçirmesinde, olay ve olgulara karşı sergilediği yaklaşımların farklılık göstermesinde önemli işlevler icra eder. Bilindiği gibi imgeler, “kişinin objeye anlam yüklemesi olarak değerlendirildiğinde subjektif ve psikolojiktir; aynı obje farklı kişilerde farklı duyguların uyanmasına sebep olabilir” (Gürbüz, 2020b: 136). Bu bağlamda konunun “bireyin davranışları üzerinde, içinde yaşadığı fiziksel çevrenin, diğer canlıların, ilişkide bulunduğu insanların, içinde yaşadığı toplumun ve bu toplumdaki gelenek ve göreneklerin etkisi vardır. Kişiyi toplum ile etkileşim halinde inceleyen psikoloji dalı, sosyal psikolojidir” (Aytaç,

2000: 14) şeklinde açıklaması yapılan sosyal psikoloji ile iç içe olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, içinde bulunulan sosyal, kültürel, tarihsel vb. faktörler kişinin psikolojisinde ve algı dünyasında etki meydana getireceği ve böyle bir vaziyetin ise imgelerin biçimlenmesine tesir edeceği söylenebilir.

2.1. Sosyal Faktörlerin İmgelere Etkileri

İmgelerin şekillenmesine etki eden çok çeşitli nedenlerden bahsedilebilir. Ancak, bu çalışmada -konuyu belli bir çerçevede sınırlandırmak amacıyla- bahsi geçen faktörlerden sosyal, kültürel ve tarihsel etmenlerin altı çizilecektir. Sosyal/toplumsal faktörler, imgelerin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde önemli işlevlere sahiptir. Her ne kadar imgeler, birey merkezli özelliklerle öne çıkmış olsalar da sosyal bir varlık olan kişinin içinde bulunduğu toplumsal yapının etkilerine hedef olacağı ve bu durumun bireyin tutum ve davranışları üzerinde tesir meydana getireceğinin kaçınılmaz olduğu önceki satırlarda üstünde durulmuş bir konudur. Özellikle toplumların âdet, gelenek, görenek gibi kuralları bireyin yaşamında çok önemli etkilere sahiptir. Söz konusu kurallar, sosyal normlar olarak da ifade edilebilir. Kişi, birlikte yaşadığı toplumun normlarına isteyerek veya zorunlu bir şekilde uymak durumundadır. Uymaması halinde çeşitli yaptırımlarla karşılaşabilir. Bu yaptırımlar ise kişinin yaşadığı toplumdan dışlanması, ötekileştirici yaklaşımlara maruz kalması gibi çeşitli şekillerde vuku bulabilir. Bahsi geçen durumun, demokratik açıdan ileri ya da geri her millette var olduğu söylenebilir. Söz gelimi, ileri demokrasilerle anılan Batılı ülkelerde yaşayan yabancı toplulukların hedef oldukları ötekileştirici, dışlayıcı, hakaret içeren muameleler konuya örnek olarak verilebilir.

Her toplumda var olan normların benzer özellikler taşıdıkları söylenemez. Bazı toplulukların daha katı kuralları varken, kimi toplumlar ise daha az baskıcı ve daha fazla özgürlükçü yaklaşımlar barındırabilir. Bu kaideler, bahsi geçen topluluklara ait bireylerin kişilik özellikleri üstünde de önemli oranda etki meydana getirir. Mesela, daha sert kurallar içerisinde yetişen kimselerle, daha özgürlükçü toplumlara ait bireylerin tutum ve davranışlarında, sorun ve sıkıntılara verdikleri tepkilerde, dile getirdikleri görüşlerde farklılıkların olduğu görülür. Çiğdem Kağıtçıbaşı ve Zeynep Cemalcılar konuyu, toplulukçu kültürler ile bireyci kültürler şeklinde iki çerçevede ele alır. Bu kapsamda her iki yazar tarafından, toplulukçu kültürle mensup kişilerin, bireyci kültür içerisinde yetişmiş kimselere göre grup onayını daha fazla dikkate aldıkları vurgulanır. Bireyci kültürden insanların daha çok özgür oldukları ve kendilerini serbest hissettikleri, ancak toplulukçu kültürlerde yetişen bireylerin ise toplumsal adaptasyon ve uyuma daha fazla özen gösterdikleri ifade edilir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014: 90).

Toplumsal yapıdan etkilenen bireyin değerlendirmeleri de bu çerçevede şekil alır. Örneğin, bir millet bir diğer ulus hakkında önyargılar taşıyabilir, olumlu ya da olumsuz görüşlere sahip olabilir. Böyle bir önyargılı durum söz konusu toplumun içinde büyüyen bireylerde farklı tesirler meydana getirebilir. Çeşitli milletlerin birbirlerine karşı ortaya koydukları ötekileştirici, dışlayıcı yaklaşımlar bu bağlamda ele alınabilir. Söz gelimi, Hristiyan bir toplumda yetişmiş bireyin, Müslüman bir kişi veya topluluk hakkında ötekileştirici yaklaşımlarda bulunması ya da tam tersine Müslüman bir toplumda büyümüş bir kimsenin Hristiyanlar hakkında peşin hüküm barındıran kalıplaşmış görüşler dile getirmesi bu kapsamda değerlendirilebilir. Konu, her iki millete mensup yazarlar tarafından kaleme alınmış eserlerde ortaya konan “Doğulu ve Batılı kadın imgesi” üzerinden örneklendirilebilir.

İlk olarak Batılı yazar Théophile Gautier’in İstanbul’a yaptığı seyahatindeki izlenimlerinden oluşan “İstanbul Dünyanın En Güzel Şehri” adlı seyahatnamesinde nasıl bir “Doğulu kadın imgesi”ni okurlarına sunduğu örnek olarak verilebilir. Seyyah, İstanbul’un ticaret yaşamı içerisinde kadının konumunu şu ifadelerle okurlarına sunar: “İstanbul’da yabancıların dikkatini çeken bir özellik de dükkânlarda hiç kadın olmaması. Satıcılar hep erkek, kadın satıcı yok. Müslüman kıskançlığı, ticaretin zorunlu kıldığı kadın – erkek ilişkilerine dayanamaz; bu yüzden de pek güven duymadığı kadın cinsini ticaret dünyasından uzak tutmuştur” (Gautier, 2007: 114-115). Yazarın, İstanbul’da kadınların iş hayatında olmamasını, İslam dini ile ilişkilendirmek suretiyle okurlarına sunduğu görülmektedir. Müslüman erkeklerin kıskançlığını ve kadınlara karşı güvensiz olmalarını bu eksikliğin nedeni olarak okurlarıyla paylaştığı anlaşılmaktadır. Böylesi satırları okuyan bir kişinin düşünce dünyasında, hangi ulustan olursa olsun, İslam’ın kadınları eve hapsettiğine, kadınları ikinci sınıf insanlar olarak tabilerine kabul ettirdiğine ve Müslüman erkeklerin kıskanç ve kadınlara karşı güvensiz olduklarına dair olumsuz içerik taşıyan imgelerin oluşacağı söylenebilir.

Düşünür, çalışmasının bir diğer bölümünde ise şöyle bir paylaşımda bulunur: “Özenle örtünmüş iki hanım gördük bu sırada, yanlarında harem ağası olabilecek, asık yüzlü bir zenci vardı. Doğu hiç tartışmasız şekillenmeye başlıyordu; en ters insan bile hâlâ Paris’te olduğumuzu ileri süremezdi” (Gautier, 2007: 58). Bu ifadelerle Gautier’in, karşılaştığı kadınların örtülü olmalarından ve sokakta yalnız başlarına bulunmalarından hareketle baskı altında yaşayan, özgürlükleri ellerinden alınmış Doğulu/Müslüman kadın imgesi ortaya koyduğu görülür. Yazarın meydana getirdiği bu yaklaşım biçimi, içinde büyüdüğü sosyal ortamdan bağımsız ele alınamaz. Bir diğer ifadeyle Gautier’in, yetiştiği sosyal/toplumsal yapının etkisinde kaldığı ve kalıp yargılarla beslenen önyargılı bir tutum takındığı söylenebilir. Nitekim İslamofobi üzerine incelemeler yapan Arthur F. Buehler’in dile getirdiği “geçen yirmi yıl içinde şunu kesin olarak tesbit ettim ki Batı üniversitelerindeki öğrencilerin temel İslam algısı, ‘şiddet yanlısı sakallı Müslüman erkekler’ ve ‘baskı altındaki başörtülü Müslüman kadınlar’ şeklindedir” (Buehler, 2014: 133) biçimindeki tespitleri, Batılı milletlerin Müslümanlara yönelik ortaya koydukları olumsuz yaklaşımların güncel dönemde bile uzun zamanlar öncesiyle paralellik taşıdığını gösterir.

Gerek Gautier’in gerekse Buehler’in sözlerinden hareketle, Batılı sosyal yaşamın bireyleri kalıp yargılarla etkilediği ve bu durumun Batılı bireylerin önyargılı yaklaşımlar ortaya koymalarında önemli bir neden olduğu ileri sürülebilir. Dolayısıyla Gautier’in seyahatnamesinde bahsi geçen izlenimleri okuyan kişinin kafasında Doğulu/Müslüman milletler hakkında olumsuz anlamlar çağrıştıran imgelerin meydana geleceği söylenebilir. Konuya tersinden de bakılabilir. Doğulu düşünür Rifâ’a Râfi’ el-Tahtâvî’nin Avrupa izlenimlerinden oluşan “Paris Gözlemleri” adlı kitabında Batılı kadınlarla ilgili yaptığı paylaşım üzerinden konu örneklendirilebilir. Yazar, bahsi geçen paylaşımında şöyle bir yaklaşım sergiler:

“Hanımların çoğu ehl-i hicâb¹ olmaktan uzaktır. Müslüman erkekler, hanımları üzerine ne kadar titriyorlarsa, Batılı erkekler de o kadar gayretsiz ve endişesiz hareket ediyorlar. Zina onlar arasında ayıp ve rezalet ise de, büyük günah değildir. Zina eden kişi bekar olursa, zina etmesinin bir önemi yoktur. Fransızların edepsizlerinden bazıları şu ifadeleri kullanmaktadırlar: “Zina etmek istediğinde bir kadın bundan kaçınırsa, onun kaçınmasına aldanma. Onun zinadan kaçınması, iffetine delil değildir. İffet, birçok tecrübeye muhtaçtır. Şeytanın tuzağı olması nedeniyle kadına aldanmak ve ona inanmak, -hiçbir zaman- akıllı erkeğe yakışacak bir iş değildir.” Şair de, sanki onların bu düşüncesine tercüman olmaktadır:

Uygun olduğu sürece faydalanan kadından

Sakın ha!

Aceleci ve sabırsız olma” (Tahtâvî, 1992: 100-101).

Tahtâvî’nin, Batılı kadınları hakaret içeren sözlerle ötekileştirdiği, ayrıca Batılı erkekler ile Müslüman erkekler arasında ilişki kurmak suretiyle Müslüman erkekleri kadınlarını gözetken ve onlara sahip çıkan, Batılı erkekleri ise kadınlarına karşı ilgisiz olan, onları kollayıp gözetmeyen kimseler şeklinde okurlarına sunduğu ifade edilebilir. Böylelikle yazarın, okurlarının hayal dünyasında Batılı insanlar hakkında olumsuz imgeler oluşturacak şekilde değerlendirmelerde bulunduğu söylenebilir.

Toplumlar hakkındaki imgeler doğrudan ortaya konulabildiği gibi dolaylı yollardan da meydana getirilebilir. Söz gelişi, bir topluluğun temizliğe önem verdiği “şu millet şöyle temizdir ya da temizliği sever” şeklinde doğrudan dile getirilebilir ya da sokak ve caddelerinin temiz oluşu üzerinden dolaylı olarak da söz konusu topluluğun temiz olduklarına dair imgeler oluşturulabilir. Bu konuda da iki farklı eserden örnekler verilebilir. Mesela, İstanbul’daki izlenimlerini “İstanbul” adıyla kitaplaştıran Edmondo De Amicis çalışmasında şu ifadelerle İstanbul’u okurlarına sunar: “Evlerin rengi solar, çardaklar çöker, çeşmelerin yalıkları yosunla örtülür, çatlak duvarlı, ahşap minareli etrafı çalı ve ısırgan otuyla çevrili ufacık camiler, harap türbeler, kırık merdivenler içine moloz yığılmış üstü kapalı geçitler” (Amicis, 1986: 44). Amicis’in bu paylaşımıyla okurların kafasında bakımsız bir şehir ve dolayısıyla bakıma, temizliğe ve restorasyona önem vermeyen bir Doğulu toplum imgesi

¹ Örtülü; çekingen

şekillenebilir. Konu bir de Türk yazar Hayrullah Efendi'nin "Avrupa Seyahatnamesi" adlı eserindeki Paris izlenimleri üzerinden örneklendirilebilir. Yazar söz konusu kitapta Paris şehriyle ilgili şu ifadeleri kullanır:

"Paris şehrini görmeyenlere muhtasar² olarak şöyle beyan edebiliriz ki, sekiz on saat vüs'atı³ olan muntazam bir bahçenin içinde gayet güzel meydanlar ve doğru yollar açılıp, kenarlarına dahi sanâyi'-i mi'mâriyyenin her nevinden olarak nizam üzere birkaç bin cesim⁴ ve mükellef sarayları sıra-vâri dizip, hâsıl olan sokaklarını tuhaf gaz fenerler ile tenvîr⁵ edip, mezkûr⁶ sarayların en aşağı katını dahi umûmen müzeyyen ve mükellef dükkânlar yapıp, eşkâl-ı muhtelifede⁷ nice bin arabalar ile karı erkek her an ve dakika mesirelere ve sokaklara çıkıp iyâb⁸ ve zihâb⁹ ederler. İşte bu şehrin ta'rif-i icmâlisidir¹⁰" (Hayrullah Efendi, 2002: 88-89).

Verilen alıntıda Paris'in güzel meydanlara ve caddelere sahip olduğu, yolların çevresinde düzenli sarayların yer aldığı, sokakların gaz lambaları ile aydınlatıldığı, sarayların alt kısmında süslü dükkânların bulunduğu, farklı farklı arabalarla kadın ve erkeklerin gezinti yaptıkları vurgulanır. Bu satırlar düzenli, güzel, canlı bir Paris tanıtımı biçiminde değerlendirilebilir. Böylesi bir paylaşımın okurların zihninde olumlu bir Paris imgesi şekillendireceği gibi Parislilerin düzenli, canlı, sosyal insanlar olduklarına dair pozitif içerik taşıyan imgeler de oluşturacağı ifade edilebilir. Dolayısıyla, sosyal/toplumsal faktörlerin, çeşitli şekillerde doğrudan ya da dolaylı olarak imgeler üzerinde etki meydana getirdikleri söylenebilir.

2.2. Kültürel Faktörlerin İmgelere Etkileri

Kültür, uzun bir zaman içerisinde oluşan maddi ve manevi toplumsal birikim olarak açıklanabilir. Bu olgu, insanların düşünme biçimlerinden konuşmalarına, giyim-kuşamlarından saç-sakal biçimlerine, yeme içme davranışlarından oturup kalkma eylemlerine kadar her türlü fiziksel ve düşünsel faaliyetlerine etki eder. Bu bağlamda sayılabilecek daha pek çok unsur kültürel birikime katkı sağlar. Hilmi Ziya Ülken kültürü, "belirli bir toplumun karakterini meydana getiren fikirler, bilgiler, inançlar, teknik mahsulleri, davranış ve tavır tipleri sistemi" sözleriyle tanımlar. Kültürün kazanılmasını ve saklanmasını "biyolojik değil, sosyal bir süreç" şeklinde ifade eder. Böylece, söz konusu olguyu "toplum mirası" olarak takdim eder. Yazar, ayrıca kültürü araştırma bakımından iki kısma ayırır; bunlardan ilkinin bütün üretim araçlarını, taşıtlar, saklama ve korunma aletlerini kapsayan "maddi kültür", diğerini ise fikirleri, inançları, duyguları ve davranışları barındıran "manevî kültür" biçiminde sıralar (Ülken, 1969: 185).

Toplumun "sembolik ve öğrenilmiş yönlerini" ifade eden bir kavram olarak kültürü açıklayan Gordon Marshall, Edward Tylor'ın 1871 yılında yapmış olduğu "kültürün bilgi, inanç, sanat, ahlâk ve gelenek olarak öğrenilmiş yapıyı gösterdiği şeklindeki" tanımını referans olarak kültür ile uygarlık terimlerinin eşdeğer olgular olduğuna dikkat çeker (Marshall, 1999: 442). Kültür ile eşanlam içeren bir diğer terim medeniyettir. Medeniyet, "şehir hayatının sosyal, siyasal, entelektüel, kurumsal, teknik ve ekonomik alanlarda mümkün kıldığı birikim, düzey ve fırsatlar" (Kutluer, 2003: 296) şeklinde tanımlanır. Medeniyeti "halklarının gelenek ve göreneklerinin, kıymet ve değerlerinin, zevk ve hobilerinin bir araya gelerek oluşturduğu varlıkların toplamı" sözleriyle açıklayan Margeret Marcus (Meryem Cemile), hiçbir medeniyetin kendi başına şekillenmediğini, diğer medeniyetlerle etkileşim halinde olduğunu belirtir (Marcus, 1976: 9). Nitekim Bernard Lewis de medeniyet kavramıyla yakın anlam taşıyan kültürün oluşum ve gelişiminde etkileşimin çok önemli bir yere sahip olduğuna şu sözlerle vurgu yapar: "Tarihte bilinen bütün öteki kültürler gibi, başta Mısır'da ve Bereketli Hilal ülkelerinde ortaya çıkanlar olmak üzere, kendisinden önce gelen kültürlerin katkı ve

² Kısaltılmış, özet

³ Genişlik

⁴ Büyük, kocaman

⁵ Işıklandırma, aydınlatma

⁶ Adı geçmiş, anılmış

⁷ Farklı şekillerde

⁸ Dönme

⁹ Gitme

¹⁰ Özet olarak tanıtımı

etkileriyle zenginleşmiştir” (Lewis, 2011: 60). Dolayısıyla uygarlık ve medeniyet terimleriyle içeriksel açıdan yakın anlamlara sahip olan kültürün ortaya çıkmasında ve gelişim kaydetmesinde etkileşimin olmazsa olmaz bir süreç olduğu söylenebilir.

Kültür, aynı zamanda, imgelerin de biçimlenmesine etki eden önemli bir olgudur. Bir başka deyişle kültürel etkenler, imgelerin oluşmasında gerek bireysel gerekse toplumsal açıdan yaygınlık kazanmasında önemli öğeler olarak yer alır. Kültürel etmenler, ait oldukları toplumu temsil eden simgeler şeklinde düşünülürse söz konusu unsurlardan herhangi biriyle meydana gelecek bir temas, doğrudan ya da dolaylı olarak bahsi geçen topluluğu akla getirebilir. Bu yüzden, kültürel boyutunu göz önüne almadan imgelerin oluşumu ve gelişimi tam olarak ortaya konulamaz. Kültürün imgelere etkileri bağlamında bazı örnekler üzerinden konu daha somut bir şekle büründürülebilir. Mesela, tarihî mekânlar tüm insanlık için kültürel varlıklardır. Ancak söz konusu yapılar, her birey ya da toplum için farklı farklı anlamlar çağrıştırabilir, olumlu veya olumsuz imgelerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Çeşitli milletler tarafından ziyaret edilen tarihî cami ve kiliseler üzerinden konu örneklendirilebilir. Sözün gelişi, Müslüman kimilerinin düşüncesinde kilise, Hristiyan bazı kişilerin aklında ise cami, ötekileştirici, dışlayıcı, kısaca olumsuz içerikler barındıran imgelerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Her ne kadar söz konusu her iki tarihî yapı, her iki dine mensup insanlar için kültürel birer varlık olarak görülmesi lazım gelse de farklı anlamlandırmalar nedeniyle değişik imgelere yol açabilir. Konu, Chateaubriand’ın “Paris İstanbul Kudüs Bir Seyyahın Günlüğü” adını taşıyan seyahatnamesindeki bir paylaşım ile örneklendirilebilir:

“Kudüs’te imparatorlukların uğradığı değişmelerin son tanıkları olan Türk anıtlarına gelince, üzerinde bile durmaya değmez. Bu birkaç sözü sadece şunun için yazdım: Tatarların eserleriyle Emevi eserlerini asla birbirine karıştırmamalıdır. Aslında Türklerin mimarlığı hiç bilmedikleri apaçık bir gerçektir. Onlar Arap, Yunan yapılarının tepelerine ağır kubbeler geçirerek, Çin pavyonlarını ekleyerek çirkinleştirmekten başka bir şey yapmamışlardır. Kudüs’ün yeni zorba efendilerinin bu şehre kattıkları yapılar, yalnız birkaç çarşı ile birkaç tekke dir” (Chateaubriand, 2004: 376).

Seyyahın, Türklerin Kudüs’e kazandırdıkları kültürel varlıkları ve mimarî yapıları olumsuz bir yaklaşım üzerinden okurlarına sunduğu anlaşılmaktadır. Böylesi bir paylaşımın okuyucularının düşünce dünyasında Türkler hakkında olumsuz imgeler oluşmasına sebep olacağı söylenebilir.

Bu konuda bir diğer örnek kişilerin kıyafet tercihleriyle verilebilir. Söz gelişi, bazı ulusların kıyafet tercihleri bir başka toplumda olumsuz değerlendirmelere kapı açabilir. Giyim-kuşam, kendi kültürel ortamında olumlu imgelere neden olurken, aynı kıyafetler bir başka kültür dünyasından insanlarda olumsuz yargılamalara sebep olabilir. Yemek yemede kullanılan araç gereçler, hatta bunların kullanım biçimleri bile olumlu ya da olumsuz imgelerin oluşmasına yol açabilir. Bazı kültürlerde yemek yenilirken araç gereçler sağ veya sol elle tutulurken, kimilerinde ise hiçbir araç gereç kullanmadan doğrudan elle yenilebilir. Her iki durum da bulunan ya da ait olunan kültürel yapının bir yansıması şeklinde ele alınması lazım gelirken, farklı kültürde yetişmiş insanlar için bu durum adap ve görgü kuralları dışında değerlendirilip olumsuz imgelerin ortaya çıkmasına sebep olabilir. Kişinin konuşması, konuşurken kullandığı ifadeler, verdiği örnekler, üslubu gibi daha pek çok unsur da imgelerin meydana gelmesine kaynaklık edebilir. Ayrıca okunan kitap, dinlenen müzik, izlenen dizi ya da filmler de imgelere neden olabilir.

Kadınların toplumsal statüsü de kültürel yaklaşımlardan etkilenir. Bu yüzden kadınların tutum ve davranışları üzerinden imgeler biçim alabilir. Söz gelimi, Fakir Baykurt tarafından kaleme alınan “Koca Ren” adlı romandaki Salim Sarıkaya karakteri tarafından Alman toplumu hakkında “mezhepleri geniş. Hem de bol domuz eti yediklerinden, fazla kiskanç olmazlar! Başka erkeklerle, başka kadınlarla ilişki etkilemez evliliği” (Baykurt, 2003: 25) şeklinde ifadeler kullanılır. Bu alıntıda Alman kültüründe kadın erkek ilişkileri ve Alman evlilik müessesesi olumsuz bir yaklaşımla okurlara sunulmaktadır. Böyle bir kurgunun okuyucu zihninde olumsuz içerik barındıran imgelere neden olacağı söylenebilir. Dolayısıyla, kaleme alınan bir eserden de hareketle yazarın nasıl bir kültür içerisinde yetiştiğine dair imgelere ulaşılabilir. Özetle kültürel faktörler, imgelerin şekillenmesinde önemli etkenler olarak yer alır.

2.3. Tarihsel Sürecin İmgelere Etkileri

İmgelerin oluşumları ve biçim almaları birer süreç olarak ifade edilebilir. Söz konusu olgular, birden ortaya çıkan ve birden yok olan yapılar şeklinde düşünülemez. Bu çerçevede imgelerin şekillenmesindeki tarihsel arka planın üzerinde durulması lazım gelir. Burada şu detayın altını çizmekte yarar vardır. Yer küre üzerinde değişim ve dönüşüm kaçınılmaz bir durumdur. Bu durum her unsur üzerinde etkisini gösterir. Örneğin, birey ve toplum değişim geçirdiği gibi birey ve toplumun iç içe olduğu sosyal ve kültürel yaşamın da böylesi bir farklılaşmadan etkileneceği muhakkaktır. Böylelikle bireysel ve toplumsal yaşam içerisinde önemli bir yere sahip olan imgelerin de bahsi geçen dönüşümden etkilenecekleri kaçınılmazdır. Bu bağlamda imgeler ortaya çıktıktan bir süre sonra çeşitli faktörlerin etkileriyle olumlu ya da olumsuz anlamda evrilmeler geçirebilir, sertleşebilir, yumuşayabilir, hatta tamamen ortadan da kalkabilir.

Zamanın birey ve toplum yaşamındaki etkisi/etkileri göz önüne alındığında, imgelerin tarihsel süreçte olumluysa olumsuzsa, olumsuzsa olumluya dönüşebildiği/dönüşebileceği söylenebilir. Özellikle imgelerin ortaya çıkmasında önemli bir unsur olan algılamadaki değişim doğrudan ya da dolaylı olarak diğer pek çok alanda da tesirini gösterir. Walter Benjamin, tarihsel sürecin algıdaki etkilerine şu satırlarla vurgu yapar: “Tarihin uzun dönemleri boyunca insanlığın varoluş biçiminin bütünüyle birlikte, duyularıyla algılama biçimi de değişime uğrar. Duyularla algılamanın kendini örgütlenme biçimi –bu algılamayı gerçekleştiren araçlar- yalnızca doğal koşullara değil, aynı zamanda tarihsel koşullara bağımlıdır” (Benjamin, 2002: 56).

Önceki satırlarda da vurgulandığı üzere imgeler, “statik bir varlık olarak değil, dinamik bir varlık” (Gürbüz, 2020a: 388) olarak ifade edilir. Bu bağlamda imgelerde oluşabilecek başkalaşım/değişme ilerleme şeklinde meydana gelebileceği gibi gerileme, geriye gitme biçiminde de ortaya çıkabilir. Mesela, herhangi bir kişi ya da toplum hakkında ortaya çıkan imgeler zamanla farklı aşamalara evrilebilir. Kültürel içerikli bir yaklaşım biçimi olan oryantalizm ya da oksidentalizm üzerinden konu örneklendirilebilir; Batılı bir yazar, Doğulu milletler hakkında olumsuz görüşlere sahip olabilir, ancak çeşitli faktörlerin etkileriyle olumsuz düşünceleri olumluya dönebilir. Konu dinî semboller üzerinden de örneklendirilebilir; Hıristiyan bir kişi, İslamî çağrışım yapan simgelere nefret ve öfke ile bakarken, bahsi geçen kimse din değiştirip Müslüman olduktan sonra Müslümanlığı akla getiren sembollere karşı olumlu hisler içersine girebilir.

Konu tersinden de örneklendirilebilir; Müslüman birey ve toplum tarafından Batılı uluslar çeşitli ötekileştirici yaklaşımlara hedef olabilir. Aşağılayıcı, hakaret dolu ifadelerle tanımlanabilir. Ancak, her iki toplum birbirini tanıdıka, aralarındaki ilişkiler gelişme kaydettikçe, söz konusu olumsuz bakış açısı olumlularla yer değiştirebilir. Söz gelimi Almanya’ya göç eden ilk kuşak Türkler uyum ve adaptasyon konusunda önemli oranda sorunlar yaşarlarken, daha sonraki kuşakların Alman toplumsal yaşamına daha kolay entegre oldukları yapılan saha araştırmalarında da tespit edilir (Kaya ve Kentel, 2005: 69-70). Zamanla yakınlaşan her iki toplumun birbirlerini daha yakından tanıma fırsatı buldukları ve bu yakınlaşmanın birbirleriyle ilgili kurguladıkları imgeler üzerinde de olumlu etkiler meydana getirdiği ileri sürülebilir. Tersi durumların da meydana geldiği söylenebilir. Edmondo de Amicis’in “bu sabah kurduğum hayal uçup gitti. Baştanbaşa ışık ve güzellik olan İstanbul artık tepelere ve vadilere dağılmış korkunç bir şehirden başka bir şey değil; bir karınca yuvası gibi kaynaşan yerler, bir mezarlık, bir harabe, bir inziva çıkmazı” (Amicis, 1986: 19) şeklinde yaptığı paylaşım konuya örnek olarak verilebilir.

Bu satırlarda Amicis, vapurla seyahati esnasında İstanbul’a dışarıdan bakarken kendisinde olumlu izlenimlerin meydana geldiğini, ancak İstanbul’a girme ve şehirde gezinti yapmayla birlikte söz konusu olumlu intibaların, olumsuz izlenimlerle yer değiştirdiğini belirtir. Böyle bir paylaşımın hareketle, her ne kadar ilk esnada İstanbul hakkında olumlu değerlendirmede bulunmuş olsa da seyyahın, İstanbul’un cadde ve sokaklarında karşılaştığı bazı olumsuzlukları içinde büyüdüğü toplumdaki kalıp yargıların da etkisiyle şehrin tamamına genelleştirerek peşin hükümde bulunduğu söylenebilir. Böylesi bir yaklaşım sadece Edmondo de Amicis’in okurlarına sunduğu paylaşımın sınırlı değildir. Mesela, benzer bir yaklaşım Karl May tarafından kaleme alınan “Bağdat’tan İstanbul’a” adlı eserde yapılan paylaşımında da görülür. Yazar, İstanbul ile ilgili fikirlerini şu sözlerle dile getirir: “İstanbul’la ilgili olarak, bu şehrin sadece dışarıdan, Altın Boynuz’dan bakıldığında güzel bulunabileceğini burada belirtmeden geçemeyeceğim; çünkü girer girmez insanın içini derin bir hayal kırıklığı kaplayacaktır” (May, 2001: 351).

Gerek Amicis'in gerekse May'in yaptıkları paylaşımların benzerliği dikkat çeker. Farklı zamanlarda ve çeşitli Batılı yazarlar tarafından ortaya konulan sunumlardaki ifadelerin benzerliği tarihsel sürecin etkileriyle şekillenen kalıp yargılardan bağımsız düşünülemez. Bir diğer söylemle, Batılı düşünürlerin Doğulu milletler, kültürler hakkındaki benzer yaklaşımlar barındıran paylaşımlarda bulunmaları, onların büyüdükleri toplumda var olan ve tarihsel süreçte çeşitli değişimlere uğrayan kalıp yargılardan ayrı değerlendirilemez. Ayrıca, farklı Batılı düşünürler tarafından dile getirilen böylesi söylemsel benzerlikler, Edward Said'in "Şarkiyatçılık gibi bir alanın birikime, ortaklaşmaya dayanan bir kimliği vardır" (Said, 2013: 214) sözünü hatırlatır. Bu alıntıdan hareketle, her ne kadar farklı zamanlarda ve mekânlarda yaşamış ve eserler ortaya koymuş olsalar da Batılı yazarların, Doğulu toplumları öteki olarak gören ortak bir kültürden beslendikleri ve bu kültürün tarihsel süreçte yeni yeni eklemelerle daha fazla birikim elde ettiği söylenebilir. Tarihsel süreçte Batılı toplumlarda türlü şekiller alan İslamofobi ve Müslüman düşmanlığı da bu kapsamda değerlendirilebilir.

2.4. İmge İle Önyargı ve Kalıp Yargı İlişkisi

İmgeler önyargı ve kalıp yargılardan bağımsız düşünülemez. Her iki olgu, imgelerin çeşitli şekillere evrilmesinde, bazı zamanlar katı bir biçim almasında, kimi dönemler ise yumuşama eğilimi göstermesinde önemli etkenlerdir. Ayrıca sosyal, kültürel ve tarihsel faktörler gerek olumlu gerekse olumsuz açıdan önyargı ve kalıpyargılar üstünde büyük oranda etkiye sahip oldukları gibi söz konusu faktörler de önyargı ve kalıp yargılardan etkilenmektedir. Bu bağlamda önyargı ve kalıp yargının tanımını yapmakta fayda vardır. Önyargı: "Bir nesne, birey ya da kümeye ilişkin, doğrudan, yeterince bilgi edinmeden geliştirilen yargı; önceden geliştirilen, genellikle duygusal yönü ağır basan olumlu ya da olumsuz tutum; peşin hüküm" (Bakırcıoğlu, 2012: 648) şeklinde tanımlanmaktadır. Verilen açıklamadan da anlaşılacağı üzere "peşin hüküm" barındıran önyargı, hem olumlu hem de olumsuz yaklaşım tarzı olarak ifade edilebilir. Nitekim Gordon Marshall da önyargıya getirdiği tanımda kavramın hem olumlu hem de olumsuz bir içeriğe sahip olduğunu, ancak terimin daha çok "bir gruba veya üyelerine yönelik negatif ya da olumsuz bir tutumu ifade ettiğini" vurgulamıştır (Marshall, 1999: 559).

Önyargı, insanları katı bir şekilde sınıflandırma tarzı olarak da açıklanabilir (Morgan, 2011: 340). Katı sınıflandırmanın temelinde genellemeye gitme, genelleştirme vardır. Genelleştirme ise bir kişi tarafından icra edilen iyi veya kötü herhangi bir eylemi, o kimsenin ait olduğu ya da içinde yaşadığı tüm topluma mal etme, söz konusu topluluğun tüm fertlerini bahsi geçen hareketten sorumlu tutma olarak ifade edilebilir. Arzu Etensel İldem, genelleştirici yaklaşım biçimini gezi edebiyatı bağlamında ele alır ve şöyle bir örnekle konuya vurgu yapar:

"Gezginin deneyimleri, yabancılar hakkında varacağı yargı için en önemli kriteri oluşturmaktadır. Eğer karşılaştığı kişi/kişiler ona yardım etmişlerse, ona dürüst davranmışlarsa, o ülkedeki insanlar, genel olarak, yardımsever ve dürüsttür. Ama eğer kötü deneyimleri olmuşsa, küçük görülmüşse, bir "yabancı" olarak istismar edilmişse, o ülkedeki tüm insanlar, genellikle mağrur ve sahtekâr olurlar" (Etensel İldem, 2000: 21).

Bu alıntıdan da hareketle, önyargının sınıflandırıcı ve genelleştirici özelliği birey ve toplumu ayrımcılığa, peşin hükümlü ve yanlı tutum ve davranışlara iterek önemli sorunların ortaya çıkmasına yol açabileceği söylenebilir. Kalıp yargılar ise "toplumsal olarak müştereken ve kolektif olarak paylaşılan veya bir kişinin zihninde bireysel olarak bulunan ve müşterek olmayan kanılar" (Sağiroğlu, 2014: 82) şeklinde tanımlanır. Örneğin, şu millet kötüdür/tembeldir şeklindeki genelleştirici yaklaşımlar kalıp yargılar olarak yorumlanabilir. Kalıp yargılar, "çeşitli tarihî, kültürel, sosyolojik, ekonomik, teolojik vb. etmenlerin etkisi ile" (Bölükmeşe ve Çelik, 2013: 39-40) biçim kazanır. Dolayısıyla, bir kişi ya da milletin başka bir kimse veya ulus hakkında sahip olduğu olumlu ya da olumsuz her türlü sabit fikir, yerleşik düşünce biçimi kalıp yargılar olarak ifade edilebilir.

Kalıp yargılar "kuşaktan kuşağa aktarılarak varlıklarını sürdürebilirler" (Ulağlı, 2006: 15). Böylece her geçen zaman diliminde kalıp yargılara yeni eklemeler yapıldığı ileri sürülebilir. Aslında önyargı içeren bütün yaklaşımlar kalıp yargıların şekillenmesine de kaynaklık eder. Bu yüzden önyargılar ile kalıp yargıların birbirlerinden beslenen yapılar olduğu söylenebilir. Söz gelimi, Batılı devletlerde önemli sorunlardan biri olan, İslam'a ve Müslümanlara yönelik düşmanlık, kin ve nefret

barındıran İslamofobi kavramı üzerinden önyargı ve kalıp yargı ilişkisi örneklendirilebilir. Bu anlamda, İngiliz Ulusal Parti Başkanı Nick Griffen'in 30 Mayıs 2001'de The Guardian Gazetesine verdiği bir röportajda Müslümanlara yönelik "birçok nedenle bugün Müslümanlar en büyük sorundur, çünkü onlar en yüksek doğum oranına sahiptirler ve Müslüman topluluklar dünyayı dolduruyorlar. Bu başka grupların etnik temizliğe tabi tutulmasına neden olabilir" (The Guardian, 2001; akt. Canatan, 2007: 33) şeklindeki sözleri, İslam'a ve Müslümanlara olan düşmanlığın, kin ve nefretin boyutunu göstermektedir. Nick Griffen'in Müslümanlara dönük nefret içeren bu sözleri önyargı barındıran bir yaklaşım biçimi olarak düşünülse de söz konusu önyargılı ifadelerin Batılı toplumlarda uzun zamanda meydana gelen ve nesilden nesile geçen kalıp yargılardan bağımsız olmadığı ileri sürülebilir.

Bu konuda bir diğer örnek 2019 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin West Virginia Eyalet Meclisi binasına asılan bir afiş üzerinden verilebilir. Söz konusu görselde Amerikan Kongre Üyesi Somalili Müslüman İlhan Omar'ın resmi ile 2001'de terör saldırılarına hedef olan Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kuleleri yan yana getirilmiş ve görselin alt tarafına 'Never Forget –You Said¹¹', 'I Am The Proof –You Have Forgotten¹²' sözleri yerleştirilmiştir (<https://www.nbcnews.com/politics/politics-news/gop-s-anti-muslim-display-likening-rep-omar-terrorist-rocks-n978371>). Binaların saldırıya uğradıkları esnadaki yıkıcı/ürkütücü görüntülerle Müslüman bir kişinin yan yana getirilmesi, İslam ile terörün bilinçli bir şekilde ilişkilendirildiğine dair bir algıya yol açabilir. Benzer bir diğer örnek dünya futbolunun tanınmış isimlerinde biri olan Mesut Özil'in "onların gözünde kazandığımızda Alman, kaybettiğimizde ise göçmenim" (<https://www.bbc.com/turkce/spor-44919776>) şeklindeki sözü üzerinden verilebilir. Batılı toplumun, Doğulu göçmenlere yönelik olumsuz imgesini göstermesi bakımından bu ifade dikkat çekicidir. Özil'in ifadesi, önyargı ve kalıp yargıların ortadan kaldırılmasının zorluğunu ortaya koymaktadır. Verilen böylesi örneklerden hareketle sosyal, kültürel, tarihsel faktörlerin önyargı ve kalıp yargılar üstünde önemli oranda tesir meydana getirdiği ve bu durumun ise imgelerin şekillenmesine etki ettiği sonucuna varılabilir.

Önyargıların, kalıpyargılara olan etkisi göz önüne alındığında, önyargıda meydana gelebilecek herhangi bir değişimin kalıp yargıları da etkileyeceği söylenebilir. Mesela, herhangi bir kişi ya da toplum hakkındaki olumsuz içerikli önyargı, söz konusu kişi veya toplulukla ticaret yapılması, arkadaşlık kurulması vb. yaklaşımlar üzerinden olumlu bir şekil alabilir ve uzun bir zamandan beri devam eden düşmanlık, dostluklara ve yakınlıklara dönüşebilir. "İnsanı tanıma sanatının aynı derecede önemli bir başka yönü de toplumsallığıdır. Birbirlerini daha iyi anlayan insanların birbirleriyle daha iyi geçinip birbirlerine daha çok yaklaşacakları kuşkusuzdur" (Adler, 2002: 29) sözü çerçevesinde iletişimin, tanıma ve tanışmanın söz konusu yargıların değişim geçirmesinde önemli olduğu söylenebilir. Bu durum tam tersi anlamda da ortaya çıkabilir. Örneğin, herhangi bir kitaptan bilgi sahibi olunan bir mekân ya da millet hakkındaki olumlu önyargılar, temasa geçilince veya yakından tanıma fırsatı oluşunca olumsuz önyargılara dönebilir ya da hafif olan önyargılar sertleşebilir.

Kişiler arası münasebet önyargıların ve kalıp yargıların oluşmasına, ilerlemesine, sertleşmesine ya da yumuşamasına hatta bazı zamanlar tamamen ortadan kalkmasına yol açabilir. Ancak kalıp yargılarla önemli bir ilişki içerisinde olan önyargıları kırmak kolay değildir. T. Clifford Morgan, önyargıların azalmasına etki eden beş faktör ileri sürer ve bunları şu şekilde sıralar: "Tanışıklık gizilgücü, eşit statüler, dostça ilişkiler, işbirliğine bağlı ödül ve benzer kişilik özellikleri" (Morgan, 2011: 354). Yazar, sayılan maddelerin uygulanmasıyla birlikte önyargıların tamamen ortadan kalkmayabileceğini ifade eder ve bu kapsamda yapılan bir araştırmada deneklerin yarısından azında önyargıların değiştiğine, geri kalanlarda ise önyargıların aynı oranda kalmaya devam ettiğine vurgu yapar (Morgan, 2011: 354). Kısacası, önyargılarla kalıp yargılar arasında karşılıklı gelişen bir ilişkinin varlığından bahsedilebilir ve her iki yargılama biçiminin aynı zamanda imgelerin ortaya çıkmasında önemli nedenlerden oldukları ifade edilebilir.

¹¹ "Asla unutma dediniz" (İngilizceden Türkçeye çeviri yazar tarafından yapılmıştır. M.C.)

¹² "Sizin unuttuğunuzun kanıtıyım" (İngilizceden Türkçeye çeviri yazar tarafından yapılmıştır. M.C.)

Sonuç

İmgeler, duyu yoluyla elde edilen verilerin düşünce sisteminden geçtikten sonra dış dünyaya yansıyan kopyaları olarak ifade edilebilir. Böylelikle, dış dünyadan alınan bilgiler, kişinin kendi iç sisteminde yeniden şekillenerek tekrar dış dünyaya yansır. Bu bağlamda duyu organları, düşünce sistemi ve dış dünya imgelerin ortaya çıkmasında önemli unsurlar olarak yer alır. Dolayısıyla duyu organları, zihne malzeme sağlar, düşünce sistemi ise elde ettiği bu malzemeleri belli bir süzgeçten geçirir ve imgelerin ortaya çıkmasına kaynaklık eder. Düşünce sisteminde meydana gelen biçimlendirme süreci algı/algılama olarak açıklanabilir. İmgeler de algı sürecinin meydana getirdiği bir sonuç olarak düşünülebilir. Böylelikle, algı süreci olmadan imgelerin de oluşmayacağı sonucuna varılabilir.

Duyularla dış dünyadan alınan veriler algı sürecinden sonra imgeler şeklinde tekrar dış dünyaya aktardıkları gibi anılar şeklinde bellekte de saklı kalır ve çeşitli uyarıcılar aracılığıyla söz konusu anılar çeşitli zamanlarda hatırlanırlar/akla gelirler. Özellikle yakın anlamlara sahip ve ilişkili nesnelere veya görüşler doğrudan ya da dolaylı olarak bahsi geçen anıların tekrar ortaya çıkmasına neden olabilir. Bir insanın herhangi bir nesneye bakarken bir başka nesneyi hatırlaması ya da bir konu hakkında konuşurken çeşitli düşünceler aklına gelmesi bu kapsamda açıklanabilir. Böylelikle, gerek doğrudan dışarıdan alınan verilerin işlenmesinde gerekse bellekte saklı duran ve bir çağrışım ya da uyarıcı tarafından tekrar hatıra gelenlerin şekillenmesinde, kısacası imgelerin açığa çıkmasında algı önemli görevler icra eder.

İmgeler ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, psikolojik ve daha birçok faktörün etkileriyle şekillenen yapılardır. Aslında söz konusu etmenler algıyı etkiler ve bu etki imgelerin farklı farklı biçimler kazanmalarına yol açar. Bir diğer ifadeyle bahsi geçen faktörlerde meydana gelen olumlu ya da olumsuz herhangi bir değişim, algıya tesir ederek imgelerin değişim göstermesine neden olur. Dolayısıyla imgelerin arka planında tarihsel, sosyolojik, psikolojik ve benzeri daha birçok faktörün etkileri vardır. Böylece, imgelerin art alanda barındırdıkları anlamsal boyutu ortaya koyabilmek, söz konusu arka planın çok iyi irdelenmesini gerekli kılar. Bir başka söylemle, bahsi geçen bütün bu faktörlerin birbirleriyle olan ilişkilerini, imgelere nasıl ve ne şekilde etki etmiş olduklarını tespit edebilmek için derinlemesine analiz yapılması lazım gelir.

Bu çalışmada -konuyu belli bir çerçevede sınırlandırmak amacıyla- imgelerin oluşumuna etki eden sosyal, kültürel ve tarihsel faktörlerin altı çizilmiş ve konunun anlaşılması adına çeşitli örneklendirmeler yoluna gidilmiştir. İlk olarak imgelere etki eden sosyal faktörler açıklanmaya çalışılmıştır. Her toplum bireylerden oluşur, bu yüzden birey olmadan toplum var olamaz. Birey – toplum, toplum - birey ilişkisinde karşılıklı gelişen bir etkileşim söz konusu olur. Toplum bireyi etkilediği gibi birey de toplum yapısında etkiye yol açar. Mesela, toplumsal anlayış, norm, kural vb. unsurlar birey üzerinde etki meydana getirir ve bu durum bireyin olay ve olgulara gösterdiği yaklaşım tarzına ve bakış açısına yansır. Doğal olarak bu durum, imgelerin şekillenmesine de etki eder.

İmgelerin biçim almasında kültürel faktörlerin de önemli oranda etkileri vardır. Nasıl ki toplum ile birey birbiriyle ilişkili ve etkileşim halindedir. Benzer bir durum toplum-kültür ilişkisi, birey-kültür ilişkisi bağlamında da düşünülebilir. Kültür; bina, araç gereç vb. somut yapıların yanı sıra inançlar, gelenek görenek vb. soyut olguları da içinde barındıran ve çok fazla anlamsal zenginlik taşıyan bir kavramdır. Söz gelişi, cami ya da kiliseler inançsal özelliklerinin yanında aynı zamanda kültürel varlıklardır. Bir kimsenin cami ya da kilise gördüğünde söz konusu yapılar hakkında zihninde oluşan düşünceler ve dile getirdiği görüşler, kültürel faktörlerle imgeler arasındaki ilişki bağlamında değerlendirilebilir. İmgelerin meydana gelmesinde ve çeşitli aşamalar geçirmesinde tarihsel sürecin etkileri de önemli bir mahiyet arz eder. Zaman, yerküredeki her olgu üstünde tesir meydana getirir ve bu durum türlü türlü değişim ve dönüşümlere yol açar. Bu bağlamda sosyal ve kültürel faktörlerde zamanla oluşacak herhangi bir değişim, sosyal ve kültürel yapılarla önemli oranda ilişki içerisinde olan imgelerde de dönüşümler meydana getirir.

Ayrıca imgeler önyargı ve kalıp yargılarla da önemli oranda etkileşim halinde bulunur. Önyargı ve kalıp yargılar birbirlerini etkiledikleri gibi söz konusu yargılar çeşitli etmenlerden de önemli oranda tesir alırlar. Aynı zamanda bu olgular imgeler üstünde de etkili olur ve imgelerin olumlu ya da olumsuz anlamda değişim geçirmelerine kaynaklık eder. Önyargı ve kalıp yargıların birden kırılması veya ortadan kalkması mümkün değildir. Benzer bir durum imgeler için de geçerli

olur. Olumlu ya da olumsuz herhangi bir imgenin bir anda veya kısa zamanda yok olması beklenemez. Öyle imgeler vardır ki art alanlarında binlerce yıllık bir geçmiş barındırır. Böyle uzun bir zamanda oluşmuş imgelerin zihin dünyasından silinip atılması da bir o kadar uzun bir zaman gerektirebilir.

Son söz olarak, imgeler her alanda kendisine zemin bulabilir. Bazen bir resim, kimi zaman bir film, bazen bir şarkı, kimi vakit bir kitap kişinin düşünce dünyasında imgelerin oluşmasına kaynaklık edebilir. Dolayısıyla imgelerin oluşumuna ve gelişimine, yumuşamasına, sertleşmesine her an, her nesne ya da görüş yol açabilir. Hayal dünyasında biçimlenen, söz ve eylemlerle, tutum ve davranışlarla dış dünyaya yansıyan söz konusu olgular, bazı zamanlar fikri çatışmalara, düşünsel kargaşaya, hakaretlere, çatışmalara, hatta savaşlara bile sebep olabilir. Bu kapsamda imgelerin önemli sonuçlar doğuran yapılar olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Adler, A. (2002). *İnsanı Tanıma Sanatı*, Çeviren: Kâmuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul.
- Akarsu, B. (1975). “İmge”, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Amicis, De E. (1986). *İstanbul*, Çeviren: Beynun Akyavaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Aytaç, S. (2000). *İnsanı Anlama Çabası, Psikolojiye Giriş*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). “Önyargı”, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Baykurt, F. (2003). *Koca Ren*, Adam Yayınları, İstanbul.
- Benjamin, W. (2002). *Pasajlar*, Editör: Barış Tut, Çeviren: Ahmet Cemal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Berger, J. (1995). *Görme Biçimleri*, Hazırlayanlar: John Berger, Sven Blomberg, Chris Fox, Michael Dibb, Richard Hollis, Çeviren Yurdanur Salman, Metis Yayınları, İstanbul.
- Bölükmeşe, E., Çelik, F. (2013). “Kurban Said’in “Ali ve Nino” Adlı Eserinde Doğu(lu) ve Batı(lı) İmgesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), s. 39-50.
- Bölükmeşe, E., Öner Gündüz, B. (2020). “Doris Lessing’in “On Dokuz Numaralı Oda” Öyküsünde ‘Oda’ İmgesi: Kadın, Oda ve Yaratıcılık Kavramlarına Psikanalitik Bir Bakış”, *Edebi Eleştiri Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: I, s. 17-25.
- Buehler, Arthur F. (2014). “İslamofobi: Batı’nın ‘Karanlık Tarafı’nın Bir Yansıması”, Çeviren: Mehmet Atalay, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 55: 1, s. 123-140.
- Canatan, K. (2007). *İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım, Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Editörler: Kadir Canatan, Özcan Hıdır, Eskiyei Yayınları, Ankara, s. 19-62.
- Chateaubriand (2004). *Paris İstanbul Kudüs Bir Seyyahın Günlüğü*, İlkiz Yayınevi, İstanbul.
- Eco, U. (2003). *Yorum ve Aşırı Yorum*, Çeviren: Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul.
- Etensel İldem, A. (2000). *Fransız Gezginlerinin Gözüyle Türkler ve Yunanlılar, 19. Yüzyıl İlk Yarısında Fransız Gezginlerinin Yapıtlarında Karşılaştırmalı Türk ve Yunan İmgesi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul.
- Gautier, T. (2007). *İstanbul Dünyanın En Güzel Şehri*, Çeviren: Nuriye Yiğitler, Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Gürbüz, A. (2020a). “Ahmet Arif’in “Anadolu” Şiirinin Marksist Estetiğe Göre Çözümlemesi”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED)*, 10(19), s. 383-402.
- Gürbüz, A. (2020b). “Ahmet Haşim’in “Nehir Üzerinde” Şiirinin Einfühlung Kuramına Göre Çözümlemesi”, *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 8(21), s. 133-149.
- Hançerlioğlu, O. (t.y.). *Felsefe Ansiklopedisi*, Kavramlar ve Akımlar, Cilt:1, Remzi Kitabevi.

- Hayrullah E. (2002) *Avrupa Seyahatnamesi*, Hazırlayan: Belkıs Altuniş-Gürsoy, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce>, erişim tarihi: 01.02.2021.
- <https://www.bbc.com/turkce/spor-44919776>, erişim tarihi: 01.02.2021.
- <https://www.nbcnews.com/politics/politics-news/gop-s-anti-muslim-display-likening-rep-omar-terrorist-rocks-n978371>, erişim tarihi: 01.02.2021.
- Kağıtçıbaşı, Ç.– Cemalcılar, Z. (2014). Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar, *Sosyal Psikolojiye Giriş*, Evrim Yayınevi, İstanbul.
- Kaya, A.- Kentel, F. (2005). Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü Engel mi? *Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kula, Onur B. (2011). *Batı Edebiyatında Oryantalizm –I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kutluer, İ. (2003) “Medeniyet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s. 296-297.
- Lewis, B. (2011). *Çatışan Kültürler*, Çeviren: Nurettin Elhüseyni, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Marcus, M. (Meryem Cemile) (1976). *Garp Materyalizmi Karşısında İslam*, Çeviren: Kemal Kuşçu, Çile Yayınları, İstanbul.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çevirenler: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- May, Karl (2001). *Bağdat'tan İstanbul'a*, Çeviren: Cuma Yorulmaz, Yurt Kitap-Yayın, Ankara.
- Morgan, T. C. (2011). *Psikolojiye Giriş*, Editörler: Sirel Karakaş, Rükzan Eski, Genel Yayın Yönetmeni: Yusuf Ziya Aydoğan, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya.
- Mutçalı S. (2007). *Arapça-Türkçe (Alfabetik) Türkçe-Arapça Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul.
- Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat (2011). Hazırlayan: Ferit Develioğlu, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Rousseau A.M. - Pichois Cl. (1994). *Karşılaştırmalı Edebiyat*, Çeviren: Mehmet Yazgan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Sağıroğlu, Ali Z. (2014). *Türkiye'de Etnisite, Din ve Önyargı: Üniversite Öğrencileri Örneği*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya.
- Said, W. E. (2013) *Şarkiyatçılık*, Batı'nın Şark Anlayışları, Çeviren: Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul.
- Sartre, J.-P. (2009). *İmgelem*, Çeviren: Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Sayın, Z. (2013). *İmgenin Pornografisi*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Tahtâvî, Rifâ'a R. (1992). *Paris Gözlemleri*, Hazırlayan: Cemil Çiftçi, Ses Yayınları, İstanbul.
- Ulağlı, S. (2006). *İmgebilim "Ötekinin" Bilimine Giriş*, Sinemis Yayınları, Ankara.
- Ülken, Hilmi Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları, İstanbul.